

«زن و مطالعات خانواده»

سال هشتم - شماره سی و یکم - بهار ۱۳۹۵

ص: ۷-۲۱

تاریخ دریافت: ۹۵/۱/۱۷

تاریخ پذیرش: ۹۵/۶/۸

بررسی تأثیر تحریم بر وضعیت اشتغال زنان در ایران

دکتر سید علی پایتختی اسکویی^۱

لاله طبقچی اکبری^۲

چکیده

یکی از مهم‌ترین معیارها جهت سنجش درجه توسعه یافتگی یک کشور، میزان اهمیت و اعتباری است که زنان در آن کشور دارا می‌باشند. برای تحقق توسعه اجتماعی، تسریع فرایند توسعه اقتصادی و محقق شدن عدالت اجتماعی، چنان چه به زن به عنوان نیروی کار فعال و سازنده نگریسته شود، قطعاً تأثیر مثبتی بر روند توسعه و افزایش کمی و کیفی نیروی انسانی آن جامعه خواهد داشت. عوامل بسیاری می‌توانند بر ارتقای نرخ اشتغال زنان موثر باشد و یا اینکه اشتغال زنان را در معرض تهدید قرار دهد، که در این بین نقش تحریم‌ها حائز اهمیت فراوانی باشد. تحریم‌ها می‌توانند به شدت زمینه‌های کاهش استخدام نیروی کار زنان را فراهم ساخته و نرخ اشتغال این نیروهای فعال اقتصادی را به حد قابل توجهی تقلیل دهند. در این مقاله تأثیر شاخص‌های تحریم، جهانی شدن، اندازه دولت، تسهیلات بانکی و تورم بر اشتغال زنان در ایران طی سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۲ مورد مطالعه قرار گرفته است. برای برآورد اثرات متغیرها، از تکنیک الگوی خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده (ARDL) استفاده شده است. نتایج برآوردها با استفاده از تکنیک الگوی خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده (ARDL) نشان می‌دهد، شاخص‌های تحریم، اندازه دولت و تورم تأثیر منفی بر اشتغال زنان دارند، ولی تأثیر شاخص‌های جهانی شدن و تسهیلات بانکی بر اشتغال زنان مثبت است.

واژه‌های کلیدی: تحریم، اشتغال، ARDL

۱. استادیار و عضو هیأت علمی، گروه اقتصاد، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران (نویسنده مسؤول).

Paytakhti@iaut.ac.ir & Oskooe@yahoo.com

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد اقتصاد، باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

Lalehtabaghchi@gmail.com

مقدمه

اهمیت ایجاد اشتغال در ایجاد ثبات اقتصادی جامعه موضوعی غیر قابل انکار است، چرا که توجه هر چه بیشتر به موضوع اشتغال در جامعه می‌تواند منجر به افزایش سطح رفاه عمومی و توسعه همه جانبه در جامعه گردد (قلیپور، ۱۳۹۳، ۵). در واقع، اشتغال در بین بازارهای چهارگانه (کالا، سرمایه، پول و کار) به ویژه بازار کار، در تنظیم روابط عرضه و تقاضا و تعادل در متغیرهای اقتصادی حائز اهمیت فراوانی می‌باشد. به طوری که، پیامدها و آثار اقتصادی اجتماعی اشتغال موضوعی است که همواره مورد توجه اقتصاددانان و سیاست‌گذاران می‌باشد. همان طوری که، اشتغال عامل موثر در رشد اقتصادی، توزیع درآمد و حفظ کرامت انسانی است؛ بیکاری ریشه بسیاری از ناهنجاری‌ها و تبعات نامطلوب اقتصادی و اجتماعی می‌باشد (صامتی و همکاران، ۱۳۸۷: ۶۹).

تحریم از جمله عواملی است که در مباحث مربوط به اشتغال حائز اهمیت فراوانی می‌باشد و می‌تواند اثرات بسیار نامطلوبی را بر مولفه‌های فضای کسب و کار و ایجاد اشتغال، به ویژه اشتغال زنان بجای گذارد. چرا که تحریم‌ها سطح درآمد جامعه به حد قابل توجهی تقلیل داده و زمینه‌های ایجاد فرصت‌های شغلی جدید را به ویژه برای قشر زنان محدود می‌کنند (آماده و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۹).

سوالی اساسی این مقاله این است که، تأثیر تحریم بر وضعیت اشتغال زنان در ایران چگونه است؟ از آنجائی که در اکثر مطالعات انجام گرفته در زمینه ارتباط بین تحریم با متغیرهای عمده کلان اقتصادی، توجهی به متغیر زنان به ویژه در اقتصاد ایران در قالب تکنیک الگوی خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده^۱ (ARDL) نشده است، لذا این مطالعه تلاش می‌کند تأثیر تحریم را به عنوان عامل تأثیر گذار بر اشتغال زنان در ایران طی دوره‌های زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۲ به شیوه الگوی خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده (ARDL) مورد مطالعه و بررسی قرار دهد.

اشتغال و اشتغال زایی یکی از مشکلات فراروی هر جامعه است و از آنجا که بیکاری معضلات عظیم اقتصادی و اجتماعی به همراه دارد، لذا توجه به رفع این مشکل در رأس برنامه‌های اقتصادی دولت‌ها قرار دارد. آنچه در این راستا مهم است، اولویت بخشیدن برنامه‌های حمایتی دولتها برای جهت دهی به آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی است که نیل به این هدف را در کوتاه‌ترین زمان و کمترین هزینه میسر سازد. بر این اساس، برنامه‌های اشتغال زایی و راه‌های کاهش بیکاری به ویژه در جمعیت زنان در فرآیندی کارشناسی شده که قابلیت‌های اجرایی آن نیز شناخته شده باشد، قابل عرضه خواهند بود. هر گاه چنین رویکردی در برنامه‌ریزی دولتهایی که بر سر کار می‌آیند، مشاهده نشود، نمی‌توان انتظار داشت که مساله بیکاری در شرایط پر تلاطم و افت و خیزهای اقتصادی دوران کنونی ساماندهی شود (قلیپور، ۱۳۹۳: ۳). چرا که، یکی از مسائل مهمی که در بحث توسعه اقتصادی مطرح می‌باشد، جایگاه و نقش زنان است. دادن اختیار به زنان، همزمان با گسترش زمینه‌ها و ارتقاء سطح مشارکت آنها

می‌تواند گامی اساسی در سرعت بخشیدن به آهنگ رشد توسعه در تمامی ابعاد آن باشد. همچنین قدرت دادن به زنان و برداشتن موانع از سر راه آنان باعث بهبود وضعیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی آنها در جامعه می‌گردد که این جریان می‌تواند زمینه ساز توسعه پایدار نیز باشد (شیخی، ۱۳۸۸).

در عصر حاضر، پایدارترین سیستم‌های اشتغال مربوط به اقتصادهای با درجه منابع مالی غنی می‌باشد. ولی با این وجود، مشکلات متعددی فرا روی اقتصاد جوامع می‌باشد، که منجر به نرخ پایین جذب نیروی کار و شکست عملکرد اشتغال زنان در بخش‌های مختلف اقتصادی کشورها می‌شود. از جمله این موارد می‌توان به تحریم‌های جهانی اشاره کرد. در روابط بین الملل معاصر، تحریم‌ها ابزارهایی برای حل و فصل اختلافات و دستیابی به اهداف سیاسی خاص تلقی می‌شوند، که غالباً انعکاسی از نارضایتی اعضای قدرتمند شورای امنیت از رفتار بین المللی و داخلی سایر اعضا می‌باشد (زهرانی و دولت خواه، ۱۳۸۹: ۱۳۹). در بیانی تحریم عبارت است از موضع گیری‌هایی که تعدادی از کشورها با هدف ایجاد محدودیت در تجارت و رابطه رسمی با کشوری که از نظر آنها قوانین بین المللی را نادیده می‌گیرد، اتخاذ می‌شود، که از مرحله موضع گیری شروع شده و سپس عملیاتی می‌شود (پترسکیو^۱، ۲۰۰۸). تحریم می‌تواند از طرق مختلف، معضلات اجتماعی اقتصادی فراوانی را برای جوامع به بار آورده و به عنوان یک مانع توسعه ای، اشتغال را در معرض تهدید قرار دهد، که در ذیل به تشریح این موارد می‌پردازیم:

۱) کاهش اشتغال به واسطه کاهش رشد اقتصادی: بین کاهش تحریم و رشد اقتصادی رابطه تنگاتنگی وجود دارد. چرا که، این ارتباط به عنوان زمینه ساز توسعه سرمایه گذاری در زمینه اشتغال در زمینه سنجش تحولات اقتصادی جوامع از جمله اهداف اصلی برنامه های اقتصادی تمامی کشورها محسوب می شود. بدیهی است در شرایط تحریم و التهاب اقتصادی، جزء درآمدی و لذا رشد اقتصادی کشورها، کانون تأثیرات مختلف محیطی خواهد بود و عملکرد این زیرشاخص توسعه‌ای و لذا رشد اقتصادی تضعیف می‌شود (مسدونالد^۲، ۲۰۱۳). دربیانی، با گسترش روزافزون تحریم و نابرابری‌های اجتماعی اقتصادی به ویژه در کشورهای توسعه نیافته و در حال توسعه بواسطه بی‌ثباتی مولفه‌های تولید، رشد و توسعه در اثر بهره وری پایین منابع انسانی، درآمد سرانه به حد قبل توجهی تنزل می‌یابد و زمینه‌های گسترش سرمایه گذاری و استخدام نیروی کار محدود می‌شود (خالدی و صدراالاشرافی، ۱۳۸۶: ۵۵۵).

۲) کاهش اشتغال از طریق افت سطح آموزش: تحریم بطور بارز یکی از عواملی است، که تأثیرات زیادی بر نظام آموزشی دارد. این تحریم‌ها که در گام اول مراودات علمی استادان و دانشجویان کشور تحریم شده با کشورهای خارجی را کاهش می‌دهد. در ادامه مسیر به تصویب قانونی برای عدم پذیرش دانشجویان کشور تحریم شده همانند ایران را در برخی رشته‌های خاص مانند رشته‌های هسته‌ای منجر

1. Petrescu
2. McDonald

می‌شود. اما تحریم‌ها تنها به عدم پذیرش دانشجو محدود نمی‌شود. بلکه در ادامه روند تحریم علمی، از سوی کشورهای غربی دارای انتشارات مهم علمی، از انتشار مقالات کشور مربوطه خودداری می‌گردد، کاری که نتیجه‌ای جز کمیت‌گرا شدن فضای آموزشی، نتیجه‌ای دیگر ندارد. در چنین حالتی نیز اغلب پژوهشگران مقالات خود را با کیفیتی پایین و در مجله‌هایی با همان کیفیت برای بالارفتن تولید علم به چاپ می‌رسانند، در نتیجه جایگاه این کشورها که نمونه بارز آن ایران می‌باشد، هرچند در تولید علم بالا رفته بود، ولی به لحاظ کیفیت پایین آمد (حسین زاده، ۱۳۹۴: ۲۳)، لذا به واسطه افت سطح آموزش نیز، به تدریج بر حجم نیروهای کار غیر ماهر و با سطح بهره‌وری پایین که در زمره دانشجویان با سطح علمی پایین بودند، افزوده می‌شود و عمده تقاضا برای چنین نیروی کاری نیز تنها در کارهای ساده و سطوح دستمزد پایین توجیه پذیر می‌باشد و به تدریج در بلندمدت از نرخ استخدام و اشتغال چنین نیروی کاری کاسته می‌شود و اشتغال یک روند نزولی را طی می‌کند (هایس و همکاران^۱، ۱۹۹۴).

۳) کاهش اشتغال به واسطه اختلال نظام بانکی: در شرایط تحریم و التهاب اقتصادی، نظام بانکی کشورها، کانون تأثیرات مختلف محیطی همچون تغییرات حساب ذخیره ارزی، افزایش مخاطره در خصوص منابع بانک، احتمال محدودیت بهره برداری از دارایی‌ها در خارج از کشور یا مسدود شده سپرده‌ها، افزایش مطالبات، تأثیر بر ریسک اعتباری، افزایش قیمت کالاهای سرمایه‌ای، کاهش اعتماد بین الملل به سیستم بانکی، تحمیل هزینه‌های تأمین مالی و کاهش اعتماد عمومی به نظام بانکی خواهد بود و لذا عملکرد بانک‌های دولتی و خصوصی نیز تضعیف می‌شود و میزان تسهیلات اعطایی کاهش می‌یابد و همین امر نیز زمینه‌ساز سرمایه‌گذاری‌های اندک و کاهش تقاضای نیروی کار می‌شود و لذا نرخ اشتغال به طرز قابل توجهی کاهش می‌یابد و در این حالت اثرات مخرب تحریم در مورد اشتغال زنان چشم‌گیرتر خواهد بود (رحیمی، ۱۳۹۳: ۶۰).

۴) کاهش اشتغال از طریق تقلیل صادرات نفتی و واردات کالاهای صنعتی: به واسطه تحریم حجم صادرات نفتی ایران کاهش می‌یابد و لذا کاهش درآمد نفت منجر به کاهش درآمدهای بودجه عمومی شده و توازن بودجه دولت را بر هم می‌زند که نتیجه آن، افزایش حجم پول و تورم است. از سوی دیگر از آنجائیکه صادرات نفتی بخش عمده‌ای از صادرات کشور را تشکیل می‌دهد و منبع مهم تأمین ارز بشمار می‌رود، در اثر تحریم این بخش، درآمدهای ارزی محدود شده و در نتیجه تولید کنندگان صنعتی که وابسته به مواد اولیه وارداتی بودند با مشکل روبرو می‌شوند. در پی مشکلات ارز برای وارداتی نیز در گام‌های بعدی، بر تورم قبلی نیز دامن زده می‌شود و شدیداً قیمت‌های نسبی در اقتصاد مختل شده و زمینه‌های تولید و کاهش سرمایه‌گذاری محدود می‌شود و تقاضای نیروی کار و لذا نرخ اشتغال روند نزولی را طی می‌کند (آماده و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۵۸۴).

1.Hayes et al

حسین زاده (۱۳۹۴)، به بررسی تحریم بر شاخص توسعه انسانی در ایران طی سال‌های ۱۳۴۸ تا ۱۳۹۲ پرداخت. جهت نیل به این از تکنیک اقتصادسنجی به شیوه الگوی خود توضیح با وقفه‌های گسترده (ARDL) جهت برآورد اثرات متغیرها استفاده شد. نتایج حاصل از برآوردهای صورت گرفته گویای آن است که، تحریم در کوتاه مدت و بلندمدت دارای تأثیر منفی بر شاخص توسعه انسانی می‌باشد.

آماده و همکاران (۱۳۹۳)، به بررسی تأثیر تحریم‌های اقتصادی بر سطح اشتغال کل در ایران طی سالهای ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۱ پرداختند. جهت نیل به این منظور از روش حداقل مربعات معمولی (OLS) استفاده شد و براساس ترکیبی از طبقه بندی‌ها موجود، تحریم‌های اقتصادی در قالب تحریم‌های گسترده (جامع) یک جانبه و چندجانبه با استفاده از دو متغیر مجازی مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌های پژوهش حاکی از وجود یک رابطه منفی و معنادار بین تحریم‌های اقتصادی گسترده یک جانبه و سطح اشتغال کل است و این در حالی است که طبق نتایج، تحریم‌های اقتصادی چندجانبه گسترده تر اثر معناداری نداشتند.

فرزام و همکاران (۱۳۹۳)، به بررسی آثار تحریم‌های نفتی بر اشتغال صنعتی در اقتصاد ایران پرداختند. جهت نیل به این منظور از الگوهای خود توضیح با وقفه‌های گسترده (ARDL) و تصحیح خطا (ECM) بهره گرفته شد و براساس نتایج حاصله، تحریم‌های نفتی اثرات منفی قابل ملاحظه‌ای بر اشتغال بخش صنعت ایران در طی سالهای مورد بررسی ایجاد کرده اند و درنهایت نیز اقتصاد مقاومتی به عنوان راهکاری در جهت تقلیل اثرات مخرب تحریم بر اشتغال معرفی گردید.

فدائی و درخشان (۱۳۹۳)، به بررسی اثرات کوتامدت و بلندمدت تحریم‌های اقتصادی بر رشد اقتصادی در ایران پرداختند، که جهت برآورد اثرات متغیرها از تکنیک الگوی خود توضیح با وقفه‌های گسترده (ARDL) در طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۵۷ استفاده شد. نتایج تخمین کوتاه‌مدت نشان داد که اعمال تحریم‌های ضعیف، تأثیر معناداری بر رشد اقتصادی نداشته، ولی تحریم‌های متوسط و قوی در کوتاه‌مدت به ترتیب با ضرایب $0/0098$ و $0/43$ تأثیر منفی بر رشد اقتصادی داشته است. نتایج رابطه بلندمدت نشان می‌دهد که اعمال تحریم‌های اقتصادی ضعیف و قوی در بلندمدت تأثیر معناداری بر رشد اقتصادی نداشته ولی تحریم‌های متوسط با ضریب $0/024$ در بلندمدت تأثیر منفی بر رشد اقتصادی داشته است. در نهایت ضریب جمله تصحیح خطا در این مدل، $(0/407)$ به دست آمده است.

هیلمن و هوهن لیتز (۲۰۱۵)، به بررسی تأثیر اثرات رفاهی تحریم بر ورود اشتغال یا خروج نیروی کار پرداخت. این مطالعه برای داده‌های کشور آلمان در طی سالهای ۲۰۰۵ تا ۲۰۰۷ صورت گرفت و جهت برآورد اثرات نیز از تکنیک داده‌های پانلی بهره گرفته شد. براساس نتایج تخمینی شاهد روابط مثبتی در کشور آلمان می‌باشیم، به طوری‌که تحریم آثار مثبتی در ایجاد اشتغال در آلمان داشته است و در مواردی نیز منجر به خروج نیروی کار از بازار کار (ایجاد بیکاری) در این کشور شده است.

بوکمن و همکاران^۱ (۲۰۱۴)، در مقاله‌ای جهت پاسخ به این سوال که آیا تشدید استفاده از تحریم می‌تواند ابزار موثری برای افزایش اشتغال باشد؟، به بررسی تأثیر تحریم بر اشتغال فردی پرداختند. این مطالعه برای داده‌های کشور آلمان انجام شد و جهت برآورد اثر تحریم نیز از روش حداقل مربعات معمولی (OLS) بهره گرفته شد. در نهایت براساس نتایج رگرسیونی، تحریم با ضریب تأثیرگذاری مثبت قابل ملاحظه‌ای توانسته تا حدی اشتغال فردی را در این کشور افزایش دهد.

هیلمن و هوهن لیتنر^۲ (۲۰۱۲)، به بررسی تأثیر منافع تحریم بر احتمال خروج از بیکاری و سمت گیری به سمت اشتغال نیروی کار پرداخت. این مطالعه برای کشور آلمان با استفاده از روش داده‌های پانلی صورت گرفت. براساس نتایج رگرسیونی تحریم توانسته با ضریب تأثیرگذاری بالایی در سال ۲۰۰۵ منافع قابل توجهی را ایجاد اشتغال ایجاد نماید، ولی در مواردی نیز عکس این امر صادق بوده و تحریم منجر به بیکاری نیروی کار شده است.

ویت ول و آشورد^۳ (۲۰۰۷)، اثرات تحریم را بر اشتغال نیروی کار لیبیایی و غیرلیبیایی که در کشور لیبی مشغول به فعالیت بودند را بررسی کردند. آنها در این پژوهش از مدل رگرسیون چندمتغیره و داده‌های سالهای ۱۹۷۰ تا ۲۰۰۵ استفاد کردند و درنهایت به این نتیجه رسیدند که تحریم‌های اقتصادی بر سطح اشتغال کل اثر منفی معناداری در هر دو نیروی کار مورد بررسی طی سال‌های مذکور داشته است.

ابزار و روش

در این تحقیق تأثیر تحریم بر اشتغال زنان طی دوره زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۲ مورد مطالعه قرار گرفته و برای برآورد اثرات متغیرها نیز، از شیوه الگوی خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده^۴ (ARDL) استفاده می‌شود. مدل مورد بررسی در این مقاله، با الهام از مقاله هیلمن و هوهن لیتنر^۵ (۲۰۱۵) و مبانی نظری و مطالعات تجربی صورت گرفته به صورت زیر معرفی می‌شود:

$$1) \ln E_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 DUM_{it} + \alpha_2 \ln GLO_{it} + \alpha_3 \ln GS_{it} + \alpha_4 \ln BC_{it} + \alpha_5 \ln INF_{it} + \varepsilon_{it}$$

E: بیانگر اشتغال زنان می‌باشد، که با لحاظ تعداد کل کارکنان تحصیلکرده واحدهای آموزشی و اداری در مدل وارد می‌شود.

DUM: بیانگر تحریم است، که با متغیر متغیر دامی سنجش می‌شود و برای سالهای تحریم عدد یک و برای مابقی سال‌ها عدد صفر در مدل لحاظ می‌شود.

1. Boockmann et al
2. Hillmann & Hohenleitner
3. Whitwell & Assured
4. Auto Regressive Distributed Lag
5. Hillmann & Hohenleitner

متغیرهای کنترلی نیز به شرح زیر معرفی می‌شوند:

GLO: بیانگر شاخص ترکیبی جهانی شدن می‌باشد. این شاخص شامل سه بعد اصلی اقتصادی (تجارت، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و سهام، سرمایه‌گذاری پورتفلیو، پرداخت‌های درآمدی به اتباع خارجی، موانع پنهان واردات، متوسط نرخ تعرفه، مالیات بر تجارت بین‌المللی و محدودیت حساب سرمایه)، اجتماعی (ترافیک تلفن، نقل و انتقالات، گردشگری بین‌المللی، جمعیت خارجی، نامه‌های بین‌المللی، کاربران اینترنت، تلویزیون، تجارت در روزنامه و...) و سیاسی (سیاسی سفارتخانه‌های موجود در کشور، عضویت در سازمان‌های بین‌المللی، شرکت در مأموریت‌های شورای امنیت و تعهدات بین‌المللی) می‌باشد.^۱

GS: بیانگر اندازه دولت می‌باشد، که در قالب کل مخارج دولت وارد مدل می‌شود و از مجموع مخارج مصرفی و سرمایه‌گذاری دولت حاصل می‌شود.

BC: نشان دهنده تسهیلات اعطایی توسط سیستم بانکی می‌باشد.

INF: بیانگر نرخ تورم بر مبنای شاخص قیمتی مصرف کننده است.

Ln: بیانگر لگاریتم طبیعی می‌باشد.

ε : جمله خطای تصادفی است.

لازم به ذکر است که دلیل انتخاب تمامی شاخص‌های فوق با استناد بر مبانی نظری و مطالعات تجربی صورت گرفته می‌باشد.

داده‌های مربوط به اشتغال از وب سایت بانک مرکزی استخراج شده‌اند. داده‌های مربوط به شاخص ترکیبی جهانی شدن از وب سایت شاخص کف جهانی سازی^۲ استخراج شده‌اند. داده‌های نرخ تورم، تسهیلات بانکی و مخارج دولت نیز از بانک جهانی^۳ گردآوری شده‌اند. لازم بذکر است که کلیه تحلیل‌ها در نرم‌افزار Eviews9 صورت گرفته است.

یافته‌ها

جهت بررسی پایایی متغیرها از آزمون دیکی فولر تعمیم یافته^۴ (ADF) استفاده شده، که خلاصه نتایج این آزمون در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

۱. شاخص ترکیبی جهانی شدن بصورت محاسبه شده در وب سایت کف جهانی سازی (<http://globalization.kof.ethz.ch>)

در دسترس بود و نیازی به محاسبه محقق نبود.

2. KOF Index of Globalization

3. World Bank

4. Augmented Dickey-Fuller Test

جدول شماره ۱: نتایج آزمون ریشه واحد

متغیر	آزمون دیکی فولر تعمیم یافته	
	در حالت با عرض از مبدأ و روند (در سطح)	در حالت با عرض از مبدأ و روند (با یکبار تفاضل گیری)
LnE	۰/۰۵۶۵ (۲/۹۹۴۴)	
LnGLO	۰/۰۱۴۲ (۴/۱۰۶۳)	
LnGS	۰/۴۲۷۸ (۱/۳۰۳۶)	۰/۰۰۰۰ (۵/۳۳۳۸)
LnBC	۰/۶۴۴۹ (۱/۳۸۶۵)	۰/۰۰۰۰ (۷/۰۰۴۹)
INF	۰/۰۰۵۴ (۳/۳۳۶۷)	

همان طور که از جدول شماره ۱، قابل مشاهده است، متغیرهای مربوط به شاخص‌های اندازه دولت و تسهیلات بانکی دارای ریشه واحد بوده و با یکبار تفاضل‌گیری به حالت پایا در می‌آیند، لذا انباشته از درجه یک می‌باشند ($I(1)$)، اما شاخص‌های تورم، اشتغال و جهانی شدن در سطح پایا بوده و لذا انباشته از درجه صفر می‌باشد ($I(0)$).

حال با توجه به اینکه همه متغیرها در یک مرتبه یکسان پایا نیستند، لذا برای برآورد الگو بهتر است از روش ARDL استفاده شود. زیرا این الگو نسبت به درجه هم‌انباشتگی متغیرها حساس نبوده و بدون در نظر گرفتن اینکه متغیرها $I(0)$ یا $I(1)$ هستند به کار برده می‌شود. به عبارتی در این روش نیازی به تقسیم متغیرها از درجه صفر و یک نیست.

با انتخاب وقفه مناسب در مدل، می‌توان ارتباط کوتاه‌مدت، بلندمدت و همچنین، نحوه تعدیل از کوتاه‌مدت به بلندمدت را به کمک الگوی تصحیح خطا بررسی کرد. نتایج حاصل از برآوردها در جدول‌های ۲، ۴ و ۵ ارائه شده است. در تخمین مدل در الگوی خود توضیح با وقفه‌های توزیعی ابتدا مدل پویای کوتاه‌مدت آن به صورت جدول شماره ۲ برآورد می‌شود.

جدول شماره ۲: نتایج حاصل از تخمین پویای کوتاه‌مدت

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال
LnE(1)	۱/۵۷۸۴	۰/۱۹۷۴	۷/۹۹۴۰	۰/۰۰۰۰
DUM	۵/۹۷۶۶	۲/۴۶۰۶	۲/۴۲۸۸	۰/۰۲۱۸
LnGLO	۰/۵۶۸۵	۰/۳۹۳۹	۱/۹۳۴۱	۰/۰۶۳۳
LnGS	۰/۷۴۵۱	۰/۱۱۶۳	۶/۴۰۲۶	۰/۰۰۰۰
LnBC	۰/۲۳۰۱	۰/۰۵۱۲	۴/۴۹۴۹	۰/۰۰۰۱
INF	۰/۲۲۸۷	۰/۰۵۰۳	۴/۵۴۶۴	۰/۰۰۰۱
C	۶/۵۷۱۰	۲/۶۲۸۰	۲/۵۰۰۳	۰/۰۱۸۸

$$R^2 = ۰/۹۲۵۰$$

$$R^2 = ۰/۹۱۱۶ \text{ تعدیل شده}$$

$$DW = ۲/۳۶۸۲$$

نتایج مدل بیانگر آن است، که یک درصد افزایش در اشتغال زنان در دوره گذشته، باعث افزایش ۱/۵۷ درصدی اشتغال زنان در دوره جاری می‌شود. شاخص‌های تحریم، اندازه دولت و تورم دارای تأثیر منفی بر اشتغال زنان می‌باشند و به ترتیب در سطوح پنج درصد، یک درصد و یک درصد معنی دار می‌باشند، ولی شاخص ترکیبی جهانی شدن و تسهیلات بانکی دارای تأثیر مثبت بر اشتغال زنان می‌باشند و به ترتیب در سطوح ده درصد و یک درصد معنی دار می‌باشند.

بر اساس میزان آماره دوربین واتسون (DW) در مدل مربوطه، مشکل خودهمبستگی وجود ندارد. براساس مقادیر ضرایب تعیین (R^2 و R^2 تعدیل شده) نیز می‌توان ادعان داشت که، شاخص‌های تحریم، جهانی شدن، اندازه دولت، تسهیلات بانکی و تورم توانسته اند تغییرات شاخص اشتغال زنان (تعداد کل کارکنان تحصیلکرده واحدهای آموزشی و اداری) را به طرز مطلوبی پاسخ دهند، لذا مدل دارای قدرت توضیح دهنده بالایی می‌باشد.

حال برای تصدیق وجود رابطه بلندمدت، از آزمون همگرایی باند استفاده می‌شود، که خلاصه نتایج این آزمون در جدول شماره ۳، ارائه شده است.

جدول شماره ۳: نتایج آزمون باند

مقدار آماره F								۵/۶۴۷۹
تعداد متغیرها								۵
سطح معنی داری		٪۱		٪۲/۵		٪۵		٪۱۰
حد بالا و پایین		I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
مقادیر		۳/۰۷	۴/۴۴	۲/۶۲	۳/۹	۲/۲۶	۳/۴۸	۱/۹

از آنجائیکه مقدار آماره F محاسباتی برابر با ۵/۶۴۷۹ می‌باشد و بیشتر از مقدار بحرانی حد بالایی در سطوح معنی داری ٪۱، ٪۲/۵، ٪۵ و ٪۱۰ درصد می‌باشد، لذا یک رابطه تعادلی بلندمدت بین اشتغال زنان و شاخص‌های تحریم، جهانی شدن، تورم، اندازه دولت و تسهیلات بانکی وجود دارد. لذا در ادامه به تخمین رابطه بلندمدت پرداخته ایم، که نتایج حاصل از تخمین بلندمدت در جدول شماره ۴ نشان داده شده است.

جدول شماره ۴: نتایج حاصل از تخمین بلندمدت

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال
DUM	۱۰/۳۳۱۷	۱/۱۸۹۷	۸/۶۸۴۰	۰/۰۰۰۰
LnGLO	۰/۶۹۵۳	۰/۱۳۷۹	۵/۰۳۸۸	۰/۰۰۰۰
LnGS	۰/۷۴۸۵	۰/۲۰۹۳	۳/۵۷۵۴	۰/۰۰۳۰
LnBC	۰/۳۴۷۵	۰/۰۶۳۳	۵/۴۸۹۹	۰/۰۰۰۰
INF	۰/۳۹۵۴	۰/۰۷۸۹	۵/۰۰۹۵	۰/۰۰۰۰
C	۷/۲۵۱۵	۲/۵۸۸۰	۲/۸۰۱۹	۰/۰۰۹۷

طبق نتایج جدول شماره ۴، همانند حالت کوتاه‌مدت، شاخص‌های تحریم، اندازه دولت و تورم دارای تأثیر منفی بر اشتغال زنان می‌باشند، ولی شاخص ترکیبی جهانی شدن و تسهیلات بانکی دارای تأثیر مثبت بر اشتغال زنان می‌باشند و همگی در سطح یک درصد معنی دار می‌باشند. در جدول شماره ۵، نتایج برآورد الگوی تصحیح خطای مدل که نشان دهنده رابطه تعادلی است، ارائه شده است.

جدول شماره ۵: نتایج حاصل از تخمین مدل تصحیح خطا

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره t	احتمال
D(DUM)	۴/۲۶۱۵	۱/۴۵۷۸	۲/۹۲۳۱	۰/۰۰۶۸
D(LnGLO)	۰/۵۸۷۲	۰/۱۵۲۷	۳/۸۴۳۱	۰/۰۰۰۷
D(LnGS)	۰/۵۹۴۰	۰/۱۴۵۸	۴/۰۷۴۲	۰/۰۰۰۳
D(LnBC)	۰/۳۰۴۸	۰/۱۵۹۰	۱/۹۱۶۲	۰/۰۶۵۶
D(INF)	۰/۲۶۵۷	۰/۱۵۶۰	۱/۷۰۳۲	۰/۰۹۹۶
D(C)	۹/۹۱۷۵	۱/۱۰۱۷	۹/۰۰۱۵	۰/۰۰۰۰
ECM(1)	۰/۵۷۸۴	۰/۱۹۷۵	۲/۹۲۹۶	۰/۰۰۶۷

ضریب ECM^۱ سرعت تعدیل به سمت تعادل بلندمدت را نشان می‌دهد و انتظار می‌رود که از نظر علامتی منفی باشد (نوفروستی، ۱۳۷۸). در واقع این ضریب نشان می‌دهد، در هر دوره چند درصد از عدم تعادل متغیر وابسته تعدیل شده و به سمت رابطه بلندمدت نزدیک می‌شود (تشکینی، ۱۳۸۴). همانگونه که نتایج جدول شماره (۴) نشان می‌دهد، ضریب تصحیح خطای مدل کوچکتر از یک و از نظر آماری معنی‌دار می‌باشد. ضریب تصحیح خطای مدل برابر ۰/۵۷ می‌باشد، که نشان می‌دهد در هر سال ۰/۵۷ از عدم تعادل یک دوره در اشتغال زنان در دوره بعد تعدیل می‌شود.

نتیجه‌گیری

هدف این مقاله، بررسی تأثیر شاخص‌های تحریم، جهانی شدن، تورم و اندازه دولت بر اشتغال زنان در ایران بود، که جهت نیل به این منظور، دوره‌های زمانی ۱۳۵۸ تا ۱۳۹۲ به شیوه الگوی خود توضیح برداری با وقفه‌های گسترده (ARDL) مورد مطالعه و بررسی قرار گرفتند. نتایج حاصل از برآوردهای صورت گرفته نشان داد که شاخص اشتغال زنان در ایران متأثر از شاخص‌های تحریم، جهانی شدن، تورم، تسهیلات بانکی و اندازه دولت می‌باشد، که جزئیات نتایج به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

(۱) متغیر دامی تحریم در کوتاه مدت و بلندمدت دارای تأثیر منفی بر اشتغال زنان در ایران می‌باشد. دلیل این امر کاملاً واضح و آشکار است. تحریم می‌تواند به واسطه‌های مختلف همانند کاهش سطح رشد اقتصادی، افت سطح آموزش، اختلال نظام بانکی و تقلیل صادرات نفتی و کاهش واردات کالاهای صنعتی، معضلات اجتماعی اقتصادی فراوانی را برای جوامع به بار آورده و به عنوان یک مانع توسعه‌ای، منجر به تقلیل درآمد سرانه، کاهش سطح بهره‌وری نیروی کار، کاهش تسهیلات اعطایی توسط سیستم بانکی، کاهش درآمدهای نفتی و ذخایر ارزی شده و زمینه‌های افزایش تورم و التهاب اقتصادی را ایجاد کرده و فرصتهای گسترش سرمایه‌گذاری و افزایش اشتغال را محدود کند.

۲) شاخص ترکیبی جهانی شدن در کوتاه مدت و بلندمدت دارای تأثیر مثبتی بر اشتغال زنان در ایران می‌باشد. جهانی شدن با فراهم سازی اصلاحات در زیربنای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی به ویژه بعد سیاسی منجر به تقویت سیستم مالی و اقتصادی، افزایش کارایی، ابداعات بیش‌تر، کاهش قیمت و لذا افزایش تنوع خدمات اشتغالی می‌شود و لذا می‌تواند نقشی بالقوه‌ای در زمینه بهبود عملکرد اشتغال زنان ایفا کند. در بیانی، دنیای کوچک و درهم تنیده شده جهانی و سرعت پیشرفت جهانی شدن در این حوزه بهتر قابل درک می‌باشد. چرا که، با ادغام بیشتر اقتصادها در اقتصاد جهانی، ساختار اشتغال تغییر کرده و موجب ایجاد فرصت‌های شغلی زیادی برای افراد با مهارت‌های بالا می‌شود.

۳) شاخص اندازه دولت در کوتاه مدت و بلندمدت تأثیر منفی بر اشتغال زنان در ایران دارد. در توجیه این امر می‌توان به گستردگی بیش از حد اقتصاد دولتی و کم رنگ تر بودن اثرات اقتصاد خصوصی در جوامع مورد بررسی اشاره کرد. که نظریات فیزیوکرات‌ها و کالاسیک‌ها توجیه کاملی از این رابطه منفی را ارائه می‌کند. از نظر آنان، دخالت دولت در اقتصاد، مداخله گرانه و محدود کننده آزادی می‌باشد. به طوریکه، از نظر آنان دخالت دولت در اقتصاد یک عامل ناکارآمد بوده و موجب ایجاد اقتصاد رانته می‌شود. چرا که، گسترش بیش از حد اندازه دولت سبب کاهش در بازده مخارج شده و زمینه‌های خروج سرمایه گذاری بخش خصوصی را فراهم ساخته و لذا درآمد قابل تصرف فعالان اقتصادی کاهش یافته و اشتغال کاهش یافته و بیکاری شدت می‌یابد.

۴) تورم در کوتاه مدت و بلندمدت تأثیر منفی بر اشتغال زنان در ایران دارد. تورم بالا ممکن است منجر به درک اشتباه از سطح قیمتهای نسبی، منحرف کردن علایم و نشانه های قیمتی شود؛ بنابراین برنامه های سرمایه گذاری در بخش‌های اقتصادی را غیر کارآمد می‌کند. این امر باعث می‌شود که، فعالین اقتصادی نتوانند به طور کارا عمل کنند و لذا میزان سرمایه گذاری در بخش‌های تولیدی کاهش می‌یابد و به تبع سرمایه گذاری‌های اندک، تقاضا برای استخدام نیروی کار می‌تواند به طرز قابل ملاحظه‌ای تقلیل یابد.

۵) تسهیلات بانکی در کوتاه مدت و بلندمدت تأثیر مثبتی بر اشتغال زنان در ایران دارد. سیستم‌های بانکی نقش مهمی را در بهبود فرآیند اشتغال ایفا می‌کنند. هنگامی که بخش بانکی به خوبی از عهده وظایف خود برآید، فرصت‌هایی را برای شرکت کنندگان در بازار از طریق هدایت وجوه به بهترین و پربازده‌ترین فعالیت‌ها و ارائه تسهیلات به طیف گسترده‌ای از افراد بوجود می‌آورد و لذا می‌تواند باعث افزایش جریان ایجاد مشاغل جدید و بهبود فرآیند اشتغال شود.

نتایج به دست آمده بیانگر آن است که یافته‌های پژوهش کاملا سازگار با یافته پژوهش خارجی ویت ول و آشورد^۱ (۲۰۰۷) می‌باشد و با مطالعه بوکمن و همکاران^۲ (۲۰۱۴) کاملا تناقض داشت. چرا که در

1. Whitwell & Assured

2. Boockmann et al

مطالعه فوق، شاهد رابطه مثبت بودیم. درحالیکه در مطالعات هیلمن و هوهن لیتر^۱ (۲۰۱۵) و هیلمن و هوهن لیتر^۲ (۲۰۱۲) هم شاهد رابطه مثبت بودیم و هم شاهد رابطه منفی. همچنین، نتایج بدست آمده بیانگر آن است که یافته‌های پژوهش سازگار با اکثریت یافته‌های پژوهش‌های داخلی بوده و تفاوتی نیز مشاهده می‌شود. بطوریکه در مطالعه فرزام و همکاران (۱۳۹۳) شاهد رابطه منفی بودیم ولی در مطالعه آماده و همکاران (۱۳۹۳) تحریم‌های اقتصادی گسترده یک جانبه، سطح اشتغال کل را کاهش داد و تحریم‌های اقتصادی چندجانبه گسترده تر اثر معناداری بر اشتغال نداشت.

با توجه به یافته‌های تحقیق پیشنهادات زیر قابل ارائه است:

۱) با توجه به رابطه منفی تحریم و اشتغال زنان، بایستی به مقابله به تحریم پرداخت و مهمترین راهبرد مقابله با تحریم، روی آوردن به اقتصاد مقاومتی است. چرا که، در اقتصاد مقاومتی درجه آسیب پذیری به حداقل ممکن کاهش می‌یابد. چرا که، اقتصاد مقاومتی یک اقتصاد غیروابسته به خارج است و توجه به ظرفیت‌های مردم، دوری از خام فروشی، توجه به تولید ملی، محور بودن اقتصاد دانش بنیان و ... می‌تواند به عنوان مهمترین مولفه‌های اصلی آن در نظر گرفته شود؛ تا بتوان تا حد ممکنه این رابطه منفی را تقلیل داد.

۲) با عنایت به رابطه مثبت شاخص ترکیبی جهانی شدن و اشتغال زنان، آنچه می‌توان با قاطعیت اظهار داشت اینست، که توجه به جهانی شدن و پیوستن به سازمان تجارت جهانی می‌تواند به بهبود و گسترش فرآیند اشتغال زنان در ایران کمک شایانی بنماید.

۳) با توجه به رابطه منفی اندازه دولت و اشتغال زنان، بایستی نقش دولت در اقتصاد کاهش یابد و یا حداقل دولت در موارد ضروری اقتصاد دخالت کند. یا دربیانی، با کاهش بدنه دولت و افزایش فرآیند خصوصی سازی البته به شرط اعمال شیوه مدیریتی کارای بخش دولتی (هماهنگی دو بخش دولتی و خصوصی یا همان تقویت اثرات یکدیگر) می‌توان انتظار ایجاد مشاغل جدید و لذا گسترش حجم اشتغال را داشت.

۴) با توجه به رابطه منفی تورم و اشتغال زنان، بایستی با سیاست‌های هدف گذاری، کنترل و مهار تورم و ایجاد ثبات اقتصادی به مقابله به ریسک و ناطمینانی ناشی از تورم پرداخت و به یک سطح متعادل تورم در اقتصاد ایران دست یافت و زمینه بهبود اشتغال را در جوامع مورد بررسی فراهم کرد.

۵) با در نظر گرفتن رابطه مثبت تسهیلات بانکی و اشتغال زنان، گسترش هرچه بیشتر اندازه بخش بانکی به منظور عرضه خدمات تسهیلاتی مالی بیشتر پیشنهاد می‌شود، که این امر نیز، نیازمند اعمال نظرات کارشناسان مالی می‌باشد.

1.Hillmann & Hohenleitner

2.Hillmann & Hohenleitner

منابع

- آماده، ح.، علیزاده، ا.، خ.، و بقالیان، م. (۱۳۹۳). تأثیر تحریم‌های اقتصادی بر سطح اشتغال در ایران. فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد اقتصادی، ۱۱، ۱۰۴۷۹.
- بانک اطلاعات سری‌های زمانی اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۵). قابل دسترسی در سایت <http://tsd.cbi.ir>.
- حسین زاده، م. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر تحریم بر شاخص توسعه انسانی در ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد گروه اقتصاد. دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز.
- خالدی، ک.، و یزدانی، س. (۱۳۸۶). رشد اقتصادی بخش کشاورزی و فقر و توزیع درآمد روستایی در ایران، علوم کشاورزی، ۳، ۵۷۳۵۵۵.
- رحیمی، ب. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر تحریم بر عملکرد سیستم بانکهای خصوصی در ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد گروه اقتصاد. دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز.
- زهرانی، م.، و دولت خواه، ز. (۱۳۸۹). مقایسه تحریم‌های اعمال شده علیه ایران و کره شمالی در شورای امنیت. فصلنامه راهبرد، ۵۵، ۱۳۹-۱۷۰.
- شیخی، م. ت. (۱۳۸۸). جامعه شناسی زنان و خانواده، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- صامتی، م.، رنایی، م.، و صادقی، ح. (۱۳۸۷). جهانی شدن و اشتغال بررسی کشورهای منتخب آسه آن و ایران. نامه مفید، ۶۶، ۹۰۶۹.
- فدائی، م.، و درخشان، م. (۱۳۹۳). تحلیل اثرات کوتاه مدت و بلندمدت تحریم‌های اقتصادی بر رشد اقتصادی در ایران. پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، ۱۸، ۱۳۲۱۱۳.
- فرزام، و.، انصاری نصب، م.، و خیل کردی، ر. (۱۳۹۳). تحلیل آثار تحریم‌های نفتی بر اشتغال صنعتی در اقتصاد ایران رویکرد اقتصاد مقاومتی. دومین کنفرانس بین المللی اقتصاد در شرایط تحریم.
- قلیپور، ی. (۱۳۹۳). بررسی تأثیر جهانی شدن بر اشتغال در کشورهای منتخب درحال توسعه. پایان نامه کارشناسی ارشد گروه اقتصاد. دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز.
- Boockmann, B., Thomsen, S. L., & Walter, T. (2014). Intensifying the use of benefit sanctions: an effective tool to increase employment?. *IZA Journal of Labor Policy*, 21, 119.
- Hayes, K. J., Slottje, D. J., Nieswiadomy, M. L., & Wolff, E. N. (1994). The Relationship between Productivity Changes and Poverty in the United States. *Journal of Income Distribution*, 1.

-
- Hillmann, K., & Hohenleitner, I. (2012). **Impact of Benefit Sanctions on Unemployment Outflow – Evidence from German Survey Data**. Hamburg Institute of International Economics, 130.
- Hillmann, K., & Hohenleitner, I. (2015). **Impact of Welfare Sanctions on Employment Entry and Exit from Labor Force Evidence from German Survey Data**. Hamburg Institute of International Economics, 132.
- McDonald, B.D. (2013). **Sanction Failure: Economic Growth, Defense Expenditures, and the Islamic Republic of Iran**. working papers. Indiana University South Bend. Department of Political Science.
- Petrescu, I. M. (2008). **Rethinking Economic Sanction Success: Sanctions as Deterrents**. Working Paper. American Enterprise Institute.
- Swiss Economic Institute. (2016). KOF Index of Globalization. Retrieved from <http://globalization.kof.ethz.ch/>.
- Whitwell, J., & Assured, Q. (2007). **The Impact of Economic Sanctions and Oil Price Fluctuations on Labour Force: A Case Study from the North African**, NZAE (New Zealand Association Of Economists).
- World Bank. (2016). **World Development Indicators**. Retrieved from <http://www.worldbank.org/data/online-databases.html>.

